

УКРАЇНА: МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

Здійснено критичний аналіз динаміки макроекономічних показників в контексті характеристики конкурентоспроможності національної економіки.

The dynamics of macroeconomic indexes is analyzed in the context of description of competitiveness of national economy

Ключові слова: конкурентні переваги, конкурентоспроможність національної економіки, інституційні чинники, індекс людського розвитку, макроекономічна стабільність, оцінка конкурентоспроможності економіки

Keywords: competitive advantages, competitiveness of national economy, institutional factors, Human Development Index, macroeconomic stability, the estimation of competitiveness of national economy

В умовах затяжної рецесії та загострення конкурентної боротьби між країнами важливого значення набуває достовірність оцінки економічного потенціалу та його ефективності задля вироблення адекватної макроекономічної політики. Розробка державою дієвої антикризової політики складає лише перший крок у процесі формування стратегії щодо забезпечення конкурентоспроможності економіки України на довгострокову перспективу. Наукове обґрунтування будь-якого напрямку економічної політики держави не може обійтись без макроекономічного інструментарію, що охоплює функціональний взаємозв'язок між секторами національної економіки, систему оціночних макроекономічних показників та моделей, структурні зміни та економічні пропорції тощо. Макроекономічний рівень конкурентоспроможності характеризується комплексом макроекономічних показників, які визначають ефективність та результативність функціонування основних елементів економічної системи.

У програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. одним із пріоритетів визначено підвищення конкурентоспроможності національної економіки, що передбачає забезпечення сталого економічного та стимулювання інноваційного розвитку, підвищення якості життя населення, покращення бізнес-клімату, проведення техніко-технологічної модернізації виробництва [1]. Створення базових економічних передумов зростання шляхом утримання низького рівня інфляції та стабілізації державних фінансів, стимулювання підприємництва шляхом зменшення державного податкового та адміністративного тиску, модернізація та розвиток інфраструктури, розвиток людського та соціального капіталу, підвищення ефективності державного управління шляхом реформування державної служби та виконавчої влади – основні напрямки стратегічних перетворень на шляху побудови конкурентоспроможної економіки України, задекларованих у програмі економічних реформ.

На сьогодні використовуються різні методики для визначення рівня конкурентоспроможності національної економіки, найбільш відомі серед яких Інституту стратегії й конкурентноздатності при Гарвардському університеті, Міжнародного інституту менеджменту, Міжнародного економічного форуму та ін. У міжнародній практиці для порівняння національних економік, окрім оцінки потенціалу зростання країн, широко використовується такий показник Всесвітнього економічного форуму, як Індекс глобальної конкурентоспроможності, який поєднує у собі показники якості державних інституцій, інфраструктури ринку, макроекономічної стабільності, якості освіти, охорони здоров'я, технологічного та інноваційного розвитку тощо. Згідно означеної методики усі країни відносяться до однієї із стадій економічного розвитку: факторної орієнтованості, орієнтації на ефективність та на інновації. На сьогодні Україна належить до країн, які переходять від стадії факторної орієнтованості до орієнтації на ефективність поряд із такими країнами, як Гондурас, Алжир, Венесуела, Сирія та ін. [2].

Аналіз результатів досліджень Всесвітнього економічного форуму свідчить про те, що Україна у 2010 р. у рейтингу конкурентоспроможності країн світу зайняла 89 позицію (табл. 1) перед Гамбією та Гондурасом, і ще більше опустилася порівняно із попередніми роками. Серед постсоціалістичних країн Україна залишилася позаду таких країн, як Естонія, Чехія, Польща, Литва, Азербайджан, Росія. Лідерські позиції у рейтингу займали Швейцарія, Швеція, США, Сінгапур, Німеччина, Японія, Фінляндія, Нідерланди, Данія та Канада.

Таблиця 1. Місце України за Індексом глобальної конкурентоспроможності та у розрізі його складових

Показник	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/2 010	2010/ 2011	2011/ 2012
Індекс глобальної конкурентоспроможності	78/125	73/131	72/131	82	89/139	82/140
<i>Субіндекси:</i>						
Інститути	-	115	115	120	134	131
Інфраструктура	-	77	79	78	68	71
Макроекономічна стабільність	-	82	91	106	132	112
Охорона здоров'я та початкова освіта	-	74	60	68	66	74
Вища та професійна освіта	-	53	43	46	46	51
Ефективність товарних ринків	-	101	103	109	129	129
Ефективність ринку праці	-	65	54	49	54	61
Розвиненість фінансового ринку	-	85	85	106	119	116
Технологічна готовність	-	93	65	80	83	82
Обсяг ринку	-	26	31	29	38	38
Конкурентоспроможність бізнесу	-	81	80	91	100	103
Інноваційність	-	65	52	62	63	74

Джерело: складено на основі даних: [2; 7].

Як бачимо із табл. 1, основні конкурентні переваги вітчизняної економіки пов'язані із обсягом ринку та якістю освіти, натомість основні гальмівні чинники пов'язані із

макроекономічною нестабільністю, ефективністю товарних ринків, конкурентоспроможністю бізнесу тощо.

До макроекономічних показників виміру конкурентоспроможності національної економіки слід віднести структуру економічного потенціалу країни та його обсяги на одного жителя у порівнянні з іншими країнами. Зокрема, порівняльний міжкраїновий аналіз обсягів основного капіталу (ОК) на душу населення свідчить про велике відставання України від інших країн (рис. 1).

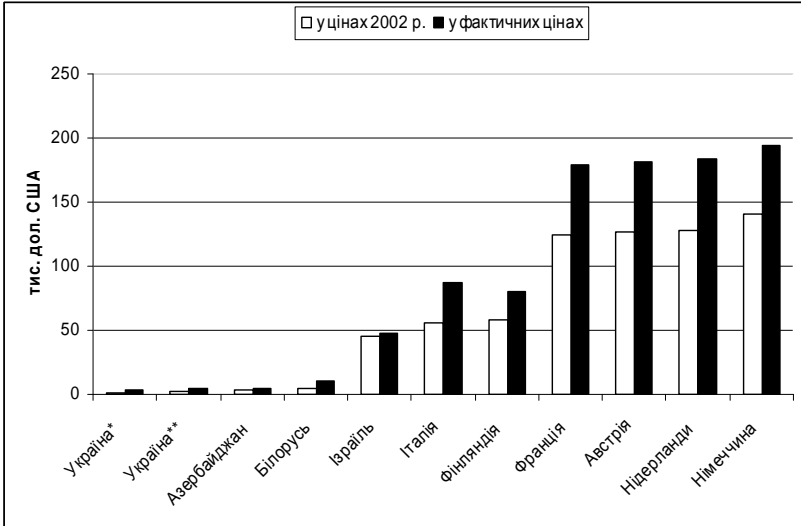

Рис. 1. Вартісний обсяг ОК на одну особу в Україні та країнах світу
Джерело: побудовано на основі даних: [4; 12; 13; 14; 15].

Аналіз показує, що вартісний обсяг основного капіталу на душу населення України був найнижчим серед досліджуваних країн, що свідчить про низьку потенційну спроможність виправлення ситуації в майбутньому та приречену злидненість населення України. Формування відсталого структури економіки є наслідком відсутності в країні стратегії структурної перебудови із чітко сформованим баченням майбутніх структурних орієнтирів. Гармонізація структурних пропорцій української економіки в напрямку їх наближення до параметрів розвинених країн є основою підвищення рівня продуктивності виробництва та розширення бази економічного зростання, що є підґрунтям підвищення рівня її конкурентоспроможності.

Крім того, в Україні сформувалась яскраво виражена сировинна й низькотехнологічна спрямованість експорту, що істотно знижує його ефективність, відбувся занепад високотехнологічних галузей промисловості. Частка матеріало- та енергомістких галузей в українському експорті сягнула понад 60 %, причому понад 40

% від усього експорту припадає на продукцію однієї галузі – чорної металургії. Отож, промислове зростання в Україні останніми роками було низької якості й створило загрозу самодостатнього зростання важких галузей промисловості, зокрема застарілої гірничо-металургійної галузі.

Одним із показників соціального розвитку є індекс людського розвитку (ІЛР), за основу розрахунку якого береться тривалість життя, грамотність та охоплення навчанням населення, ВВП на одну особу за паритетами валют, співвідношенням цін на "споживчий кошик". Як бачимо із табл. 2, значення ІЛР в Україні протягом останніх років зростає, проте у 2011 р. у рейтингу серед країн світу вона опустилася на 18 позицій, порівняно із 2010 р. (табл. 2).

Таблиця 2. Місце України у рейтингу за Індексом людського розвитку

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Місце в рейтингу за ІЛР	78/177	77/177	85/182	76/179	-	69/169	76/187
ІЛР	0,783	0,789	0,796	0,788	0,706	0,710	0,729

Джерело: складено на основі даних: [11]

Такі місця України у рейтингу є результатом її економічної, фінансової, науково-технологічної та соціальної політик. Сьогодні країна потерпає від корупції, бідності, демографічної кризи та тіньової економіки. Новими викликами для влади останніми роками стало зростання цін на енергоносії та стрімке збільшення державного боргу (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка основних макроекономічних показників розвитку України

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Відношення витрат державного бюджету до ВВП, %	26,6	25,5	24,4	25,5	26,5	27,9
Співвідношення дефіциту (-), профіциту (+) бюджету до ВВП, %	-1,8	-0,7	-1,1	-1,5	-4,1	-5,9
Темпи зростання реального ВВП (у пост. цінах 2007 р.)	102,7	107,3	107,9	102,3	85,2	104,2
Рівень інфляції (за рік), %	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1
Темпи зростання реальної зарплати, до поперед. року	120,3	118,3	112,5	106,3	90,8	110,2
Відношення інвестицій в основний капітал до ВВП, %	21,1	23,0	26,1	24,6	16,6	15,7
Відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	17,7	14,8	12,3	20,0	34,8	39,5
Відношення сальдо поточного рахунку платіжного балансу до ВВП, %	2,9	-1,5	-3,7	-7,0	-1,5	-2,1
Відкритість економіки (відношення експорту до ВВП), %	51,4	46,6	44,8	47,1	46,3	50,2
Рівень державної зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США	247,9	270,8	298,0	401,3	579,7	759,2

Джерело: складено на основі офіційних даних: [5; 6; 8; 9].

Аналіз фактичних даних таблиці свідчить про негативну динаміку макроекономічних показників економіки України, що відображає наростання системної загрози фінансової та соціальної стабільності в суспільстві. Особливе занепокоєння викликає зростання дефіциту бюджету, зовнішнього боргу та загострення проблем платіжного балансу. В той же час, за останні роки спостерігається зниження темпів інфляції в 2010-2011 роках. Вперше за останні роки зростання споживчих цін в Україні сповільнилося до рівня однозначного числа і у 2011 р. даний показник склав 4,6%. Україні у 2010 р. порівняно з 2009 р. вдалося подолати негативну тенденцію до зниження рівня національних заощаджень, який склав 17,4% від ВВП, однак досягти рівня 2007 р. не вдалося. За регіональним розподілом у 2010 р. найнижчий рівень заощаджень по відношенню до ВВП мають: серед країн-членів ЄС - Греція (4,1%) та Португалія (9,2%); серед розвинених країн - США (12,5%) [7].

За експертними даними, найбільш проблемними факторами ведення бізнесу в Україні у 2011 р. керівники підприємств виокремили: податкову політику (16%), корупцію (15%), нестабільність державної політики (12%), податкові ставки (7%), інфляцію (7%), дозвільну систему та ліцензування (5%), митну політику (3%), нерозвинену інфраструктуру (3%) та ін. Податкове регулювання передовсім викликає занепокоєння в інвестиційних і страхових компаніях, а також у секторі готельного й ресторанного бізнесу. Складне регуляторне середовище та загальне податкове навантаження на рівні 55,5% (від прибутку підприємств) на фоні інших країн східноєвропейського регіону роблять Україну непривабливою для надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ). У порівнянні з іншими країнами, обсяги ПІІ в Україну (у % до ВВП) є найнижчими у східноєвропейському регіоні. Через недосконалість внутрішнього законодавства щодо захисту прав акціонерів Україна втрачає привабливість для іноземних інвесторів [2].

Окрім макроекономічних показників на низький рівень конкурентоспроможності економіки України впливають слабка здатність до адаптації нових технологій, епідемія корупції, низька якість суспільних інституцій та несприятливе інституційне середовище. Якщо в сучасних умовах фінансово-економічної кризи розвинені країни вирішують проблему інноваційного розвитку та структурних зрушень, то перед Україною першочерговим завданням є уникнення фінансового краху, призупинення тенденцій майнової диференціації населення та його зубожіння, що потребує розробки і реалізації системних заходів не тільки з боку уряду країни, а й усіх гілок влади і суб'єктів господарювання.

Згідно з опитуванням керівників бізнесу, українська система освіти не забезпечує зростання конкурентоспроможності регіонів країни, незважаючи на її відносно високі кількісні характеристики. Україна входить до першої двадцятки рейтингу глобальної конкурентоспроможності ВЕФ за індексом охоплення вищою та середньою освітою. За відносною кількістю осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах (79,4%), країна посідає 8-е місце з-поміж 142 країн. Проте за загальним балом складової «Вища освіта і професійна підготовка» Україна перебуває на нижчій, 51-й позиції. Причинами цього є

низька якість освіти, яка не відповідає потребам вітчизняної економіки, й навчання на робочому місці (компанії не інвестують у підвищення кваліфікації та збереження персоналу) [2].

Основними проблема розвитку інфраструктури є її висока витратність. Для того, щоб заробити один умовний долар ВВП, в Україні у середньому необхідно було перевезти 6 тонн-км вантажів. У той же час, у Євросоюзі (ЄС-25) даний показник становив 0,3 тонн-км, тобто у 20 разів менше. Серед конкурентних переваг Україна зберігає свої позиції за якістю залізничної інфраструктури (українська залізниця посідає 4 місце за обсягами вантажних перевезень на Євразійському континенті, поступаючись місцем Китаю, Росії та Індії) та телефонізації (рівень проникнення мобільного зв'язку у 2010 р. склав 113,7% за даними IKS-Consulting) [2].

Внаслідок недосконалої інституційної бази Україні не вдалося адекватно і вчасно відреагувати на поширення світової фінансової кризи, у результаті чого вона втратила позиції у забезпеченні макроекономічної та фінансової стабільності. Найбільш критичного рівня досягли показники дефіциту державного бюджету та інфляції, що негативно вплинуло на оцінку кредитного рейтингу країни. Зволікання вітчизняного фінансового ринку у подоланні наслідків кризи призвело до подальшого падіння його рейтингу, що характеризується недовірою до надійності банків та згортанням кредитної активності. Реакцією на товарному ринку на процеси фінансової кризи стало згортання внутрішньої конкуренції і посилення монопольного домінування.

Для економіки України першочерговим завданням макроекономічної політики є стабілізація фінансового стану, від якого залежить вирішення всіх інших проблем суспільства, в тому числі й забезпечення конкурентоспроможності. Фінансова криза в Україні, на наш погляд, зумовлена не зовнішніми, а внутрішніми чинниками, породженням протиріч самої системи, нездатної до саморегулювання як з боку ринкових інститутів, так і з боку державних інститутів. По-перше, еволюційно відбулось переродження самих банків, які перетворилися в казино і почали виконувати свою первинну функцію – функцію лихваря. По-друге, небанківські фінансові посередники вислизнули з-під контролю держави і в умовах фінансової глобальної лібералізації почали функціонувати за принципами відокремлених мережевих структур, акумулюючи вільні фінансові ресурси та продукуючи їх масштаби через систему спекулятивних операцій у відриві від реального сектору економіки. По-третє, помилковою виявилась побудова економічної політики на гіпотезі про майже абсолютну ефективність ринку. Абсурдна віра в ідею абсолютної ефективності ринку свідчить про занепад економічної науки у своїх засадних постулатах функціонування економіки, про які наголошували такі класики політичної економії, як А.Сміт, Д.Рікардо, Дж.Ст. Міль, К.Маркс та ін. По-четверте, хибною є теорія ролі боргу в економіці та формуванні боргової моралі в існуванні людини. На наш погляд, політика внутрішніх чи зовнішніх боргів, як людини, так і держави, є лише фактом відстрочення кризи. Велике боргове навантаження на економіку України робить її не тільки неконкурентоспроможною, а й здатною до простого відтворення, не говорячи уже про інноваційність розвитку.

Сьогодні вже недостатньо аналізувати лише макроекономічні показники ефективності функціонування національної економіки (темпи економічного зростання, ВВП та основного капіталу на душу населення, індекс людського розвитку тощо), а необхідно враховувати структурні зміни в економіці, рівень залежності від іноземного капіталу, рівень відкритості економіки та свободи підприємництва, нагромадження капіталу та рівень продуктивності, трансформацію національних інститутів та ментальності суспільства. Гострота постановки питання підтверджується концентрацією уваги учених на проблемах економічної та політичної безпеки держави, на питаннях її життєздатності, на мінливості та нестійкості важелів, завдяки яким держава впливає на суспільні процеси. Знижується довіра до державних інститутів з боку громадян, малого та середнього бізнесу.

За рівнем розвиненості державних та суспільних установ, які виступають основою для розвитку конкурентоздатної ринкової економіки, Україна покращила свій рейтинг у 2011 р. Незважаючи на таке покращення, даний субіндекс залишається найгіршим серед інших складових рейтингу конкурентоспроможності України. Основною проблемою залишається високий рівень тіньової економіки. Так, рівень тінізації економіки по відношенню до ВВП у 2005 р. склав 30,3%, у 2006 – 29,8, у 2007 – 28,8, у 2008 – 39,0, у 2010 – 38% [7; 10]. Інституційне середовище, яке формується державною владою і забезпечує прозорість відносин на ринку, захист прав власності та прав споживачів, стабільність і прогнозованість правового поля, а також ефективність адміністративного регулювання виступає основою розвитку ринкової економіки.

У рейтингу 2011/2012 р. складові субіндексу державних та суспільних установ мали як позитивні, так і негативні зміни, що в цілому відображає складність політичних процесів, які мали місце в Україні у 2010 році та пов'язані із реформуванням податкової та пенсійної систем. Так, завдяки впровадженню реформ в адміністративній сфері покращилося оцінювання респондентами умов ведення бізнесу на внутрішньому ринку, у т.ч. стосовно зменшення фаворитизму при прийнятті рішень представниками державної влади, зростання довіри суспільства до політиків, скорочення необґрунтованих державних витрат тощо. В той же час, характеристика окремих показників свідчить про наявний потенціал конкурентоспроможності економіки України.

Водночас в українському суспільстві поступово формується потреба в політиці, що органічно поєднає прагнення політичної та економічної свободи, соціальної справедливості та екологічної безпеки. Стратегічним завданням нашої влади має стати формування екосоціальної ринкової економіки, спрямованої на забезпечення добробуту всіх членів суспільства під час дотримання балансу економічних, екологічних і соціальних чинників [3].

Вибір цілей і напрямків економічної політики, спрямованої на посилення національної економіки та її конкурентоспроможності повинно враховувати специфіку економічного, соціального та інституціонального середовища в Україні, її ресурсні можливості та геополітичне становище, організаційну єдність та мобілізаційну

мотивацію населення. Відмінною особливістю українського суспільства є те, що вирішення проблем національної економіки залежить не тільки від об'єктивних макроекономічних чинників, а й від „філософії“ уряду, від політичної волі державного менеджменту та консолідації суспільства, від вибору інструментів та пріоритетів, спрямованих на покращення суспільного добробуту та національної конкурентоспроможності.

Література

1. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава / Програма економічних реформ на 2010-2014 рр. [Електронний ресурс] : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf - Офіційний сайт Президента України
2. Звіти про конкурентоспроможність регіонів України [Електронний ресурс] : <http://www.feg.org.ua> – Офіційний сайт Фонду «Ефективне управління».
3. Корнійчук Л. Економічне зростання та сталий розвиток // Економіка України – 2008. – № 4. – С. 82-90.
4. Основні засоби України / Держбюджет України. – К., 2008. – 158с.
5. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс] : <http://www.dfp.gov.ua>
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] : <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України <http://me.kmu.gov.ua>
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] : <http://www.minfin.gov.ua>
9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] : <http://www.bank.gov.ua>
10. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України <http://www.niss.gov.ua>
11. Офіційний сайт HDR <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>
12. Статичний щорічник України за 2008 р / Держкомстат України.-К., 2009. - 568 с.
13. National Accounts Statistics: Main Aggegates and Deailid Tables, 2007. Part I. – New York: United Natioons, 2008.- 895p.
14. National Accounts Statistics: Main Aggegates and Deailid Tables, 2007. Part II. – New York: United Natioons, 2008.- 898p.
15. National Accounts Statistics: Main Aggegates and Deailid Tables, 2005. Part III. – New York: United Natioons, 2007.- 983p.